

Pia Quist

Ph.d., forskningsassistent ved Nordisk
Forskningsinstitut, afd. for Dialektforskning, KU
pia.quist@hum.ku.dk

Multietnolekt da capo

I 1998 opsøgte jeg et gymnasium og to ungdomsklubber i København for at undersøge om der kunne registreres nye talesprogsvarieteter blandt unge i sprogligt og kulturelt blandede miljøer. På det tidspunkt kendte vi allerede til det stockholmske fænomen *rinkebysvensk* som Kotsinas havde skrevet om så tidligt som 1988. Kotsinas' tilgang til rinkebysvensk var på mange måder sociolingvistik og dialektologens. Hun argumenterede for at de unges sprog i Stockholm-forstaden Rinkeby kunne betragtes som en ny svensk dialekt, og hun viste at der ikke var tale om dårligt tilegnet svensk, men om en ungdomsvarietet som burde betragtes på lige fod med andre svenske dialekter.

Min undersøgelse var stærkt inspireret af Kotsinas'. Jeg opsøgte sprogligt blandede miljøer i Avedøre, på Vesterbro og Nørrebro og indsamlede forskellige typer sprogbrugsmateriale: selvoptagelser, gruppesamtaler og interview. På den baggrund beskrev jeg (i Quist 2000) en sprogvarietet som afveg fra standardkøbenhavnsk på flere sproglige niveauer, og jeg konstaterede at varieteten havde en mental realitet hos de unge, dvs. de var bevidste om den, og de formulerede holdninger til den.

Kort gengivet var det undersøgte sprog karakteriseret ved følgende træk som afveg fra standardkøbenhavnsk: (1) Morfologiske træk – tendens til brug af fælleskøn i nogle sammenhænge hvor standardkøbenhavnsk har intetkøn, fx “ok jeg kommer på fredag og ser om du får **en job**”; “jeg har **den der blad** med”. (2) Syntaktiske træk – ligefrem ordstilling i nogle tilfælde hvor standard kræver omvendt ordstilling, fx “normalt man går på ungdomsskolen”; “når man er i puberteten, man tænker mere”. (3) Fonetiske træk – manglende stød i ord som “sammen”, “grim” og “tusind”, og en prosodi jeg på det tidspunkt hørte som afvigende trykfordeling med flere men svagere tryk sammenlignet med standardkøbenhavnsk udtale. (4) Leksikalske træk – brug af ord, oftest af slang-karakter, fra forskellige indvandrersprog, tyrkisk, kurdisk og arabisk, fx “jeg **çaldrede** alt for meget” (çaldrede = stjal); “**ew** har du ikke set de der **køz**” (ew = hey/hallo; køz = pige); “han sagde hvis jeg finder det igen ikke også jeg ringer til **aghas** og så og så og så siger jeg ting til ham **wallah jeg sværger på min egen grav og min mor og min fars grav**” (aghas = politi/kontrollør; wallah = jeg sværger). Den sidste kursiverede ytring er et eksempel på en frasetype som også er karakteristisk for de unges sprogbrug i de undersøgte områder.

Intersprog eller ungdomssprog?

Kotsinas (1988) skelnede i sine beskrivelser af rinkebysvensk mellem forenklende og ekspanderende træk, og beskrev trækkene af typen (1), (2) og (3) som forenklende i forhold til standardsproget på måder som også kendes fra andetsprogstilegnelse. De leksikalske træk, (4), blev derimod betegnet som ekspanderende idet de kunne betragtes som udvidelse af ordforrådet.

I min undersøgelse viste jeg imidlertid at de unge er i stand til at skifte mellem de beskrevne træk og standardkøbenhavnske træk alt afhængigt af samtalsituationen. De unge kunne for eksempel skifte til standardnær udtale når de ikke talte med kammeraterne, i situationer hvor de talte med en lærer, en mindre søskende e.l. Jeg argumenterede derfor for at forenklende træk, som umiddelbart kunne opfattes som udtryk for en sprogtilegnelsesproces, også fungerede ekspanderende som ekstra ressourcer i de unges sprog. Diskussionen af om der var tale om en varietet eller intersprog var vigtig fordi der mht. de sprogpædagogiske og sprogpoltiske konsekvenser er stor forskel på om man beskriver og forklarer de unges sprogbrug som udviklingstrin i en sprogtilegnelsesproces eller som en integreret del af sociale identitetsprocesser. Det er som det sidste jeg siden har behandlet fænomenet.

Navnet

Tilsyneladende er der ikke blandt de unge selv noget etableret navn for den beskrevne sprogbrug. Jeg har hørt flere forskellige betegnelser blandt unge københavnere, fx perkersprog, wallahsprog og danimix, men der er ikke én bredt accepteret term (som det antagelig er tilfældet med "rinkebysvensk"). Ordet perkerdansk bruges af nogle (også enkelte sprogforskere) som betegnelse for alle former for afvigelser fra standarddansk af sprogbrugere som ikke har dansk som modersmål, det vil altså også sige om tilegnelsesdansk eller learner-dansk. Jeg valgte at bruge en sproglig betegnelse og fandt at *multietnolekt* signalerer den blandede sammenhæng som sprogbrugen er vokset ud af, samt at den peger på at der er tale om et parallelfænomen til andre 'lekter', dialekter, sociolekter og etnolekter.

Den ikke specielt mundrette term har dog sine svagheder. Endelsen 'lekt' bruges almindeligvis om varieteter der varierer inden for et stratum af flere muligheder. Dialekt drejer sig for eksempel om geografisk variation, sociolekt om social variation og etnolekt om etnisk variation. Det er ikke tilfældet med multietnolekt. Der er ikke på samme måde som ved de øvrige lekter tale om forskellige slags multietnolekter. Derfor kan termen virke misvisende i snæver terminologisk forstand.

Derudover kan det stadig diskuteres (som i Quist 2000, s. 173-78) om der er tale om en ungdomsvarietet som de unge lægger fra sig som voksne, eller om der er tale om en sprogbrug som vil etablere sig i flere aldersgrupper og overleveres fra generation til generation – hvilket almindeligvis er et karakteriserende kriterium ved 'lekter'.

Udbredelsen

Vi ved ikke hvor udbredt og etableret multietnolekt er. Det er ikke blevet undersøgt systematisk. Men flere forhold peger på at multietnolekten har bidt sig fast i det københavnske sprogsamfund og er blevet mere kendt (og måske også mere accepteret) siden de første optagelser for syv år siden, i hvert fald blandt de unge. Ud over at varieteten høres når man færdes i byen, og ud over at nogle radioudsendelser har rapporteret om og optaget multietnolekttalere (både talere med dansk som modersmål og talere med dansk som andetsprog), har et par andre undersøgelser behandlet fænomenet. Hansen & Pharaos indsamlede i 2004 nyt materiale på to skoler på hhv. Amager og Vesterbro med det formål at undersøge multietnolekt-udtale på mere systematisk vis.

I en spørgeskemaundersøgelse (i forbindelse med Quist 2005) svarede 46 elever i to 1.g-klasser på Nørrebro at de enten selv bruger eller kender nogen der bruger varieteten. Uden for København kender vi desuden til "araberslang" som Vedsgaard Christensen (2003) har studeret i Gjellerupparken i Århus.

I et større, europæisk perspektiv kan vi se at det er ganske almindeligt at sprogbrugere der vokser op i storbyernes multietniske områder, skaber deres egne varieteter. De seneste fem-seks år er der udkommet bøger og artikler fra flere europæiske lande – i Amsterdam har man i et imponerende tværfagligt projekt fokuseret på det der af de unge selv kaldes "Straattaal" ("gadesprog")¹, i Tyskland har Auer og Dirim (2004) beskrevet hvordan en ny tyrkisk-tysk sprogvarietet bruges af unge i bl.a. Hamburg, i Stockholm forskes der fortsat i rinkebysvensk (Fraurud og Bijvoet 2004) og i Malmø i rosengårdsvensk (Hansson og Svensson 2004). Fælles for varieteterne i de forskellige lande er at majoritetssproget blandes med ord og fraser fra minoritetssprog, og at der udvikles udtaler og grammatiske konstruktioner som associeres med sprogbrugere i blandede indvandremiljøer.

Udtalen

Udtalen er det måske mest karakteristiske træk ved multietnolekt, og samtidig er den det mest komplicerede at give en nøjagtig beskrivelse af. I Quist (2000, s. 153-55) blev der givet en overfladisk og upræcis beskrivelse af multietnolektens "afvigende intonation og trykfordeling". Men hvad er det egentlig der gør multietnolekt-udtalen anderledes end standarddansk? Hansen og Pharaos (2005) undersøgelse har bragt os nærmere et svar.

Hansen & Pharaos har sammenlignet nogle utalemæssige træk hos to grupper af unge som karakteriseres som talende hhv. multietnolekt og standard ungdomskøbenhavnsk. Undersøgelsen fokuserede på varighedsforskelle mellem korte og lange vokaler i betonedede og ubetonedede stavelser, men man undersøgte også nogle eksempler på såkaldt tonale forhold der ser ud til at adskille multietnolekt fra ungdomskøbenhavnsk: Hansen & Pharaos resultater viste at der er systematisk forskel på i hvor høj grad kontrasten mellem kort og lang vokal realiseres af hhv. multietnolekttalere

og talere af ungdomskøbenhavnsk. Bortset fra testord med schwa (tryksvagt e) i anden stavelse skelnede multietnolekttalere ikke mellem fonologisk kort og lang vokal i testord som bibivej/gigavej, dattervej/nabovej og gubbivej/cubavej, mens talerne af ungdomskøbenhavnsk klart realiserede varighedsforskelle mellem disse vokaler. I testord med schwa i anden stavelse skelnede multietnolekttalere mellem fonologisk kort og lang vokal, men varighedsforskellene var mindre end hos talerne af ungdomskøbenhavnsk. Dvs. at multietnolekttalere generelt udtaler lange vokaler kortere end talere af ungdomskøbenhavnsk.

Hansen og Pharao foretog også et mindre eksperiment med tonale forløb. De manipulerede en stump tale fra hhv. multietnolekt og ungdomskøbenhavnsk så de kom til at lyde som det modsatte – altså som hhv. ungdomskøbenhavnsk og multietnolekt. De ægte og de modificerede talebidder blev brugt i en lille auditiv test. Resultatet viste at de tonale forløb, som Hansen & Pharao havde skønnet var karakteristisk for de to 'lekter', blev vurderet som det de var eller som det de skulle lyde som i manipuleret form. Det vil altså sige at Hansen og Pharao kunne efterligne et tonalt mønster fra multietnolekt, manipulere en sekvens af ungdomskøbenhavnsk så det overbevisende lød som multietnolekt. Det ser ud til at talere af multietnolekt begynder grundtonemønstret lidt højere end talere af ungdomskøbenhavnsk, og at toneforløbet falder jævnt, mens det i ungdomskøbenhavnsk ser ud til først at falde lidt, for så at stige og til slut i forløbet at falde en anelse, således at det tonale forløb i ungdomskøbenhavnsk ser ud til at slutte højere end det startede, mens det modsatte er gældende for multietnolekt som ser ud til at have et lavere slut- end startpunkt. Om end eksperimentet bør følges op af flere og uddybende undersøgelser, giver det et indtryk af de tonale forskelle mellem standardkøbenhavnsk og multietnolekt som ellers kan være vanskelige at beskrive.

Fremtiden

Ud over de sproglige og mere dialektgeografiske sider af multietnolekt (hvor udbredt er det? hvordan kan vi beskrive udtalen? osv.) er der stadig mange aspekter af fænomenet som savner udforskning. Byboernes, og særligt unge menneskers, sprog er forbundet med en lang række af problemstillinger som har mere generel karakter.

Den beskrevne sprogbrug har med identitetsprocesser at gøre, og den har at gøre med minoritets- og majoritetsforhold, mainstream og subkulturer, bosættelsesmønstre og byudvikling, sproglig tolerance og sprogholdninger, og meget mere. Der er foreløbig ikke meget der tyder på at de etnisk blandede områder i storbyerne og deres forstæder i fremtiden vil blive mindre blandede, ligesom der heller ikke er grund til at tro at sprogbrugere holder op med at blande og bruge af de mange forskellige ressourcer der er til rådighed i omgivelserne. Der er derfor, nu og langt ind i fremtiden, meget vi kan lære af at studere sproget i de blandede miljøer. Spørgsmålet er dog om vi ikke bør afsøge nye måder at gå til disse emner på.

Varietetsperspektivet har lært os at det jeg kalder multietnolekt, både har en mental holdningsmæssig og en konkret sproglig realitet. Men hvis vi vil dybere i vores forståelse af de socialpsykologiske og interaktionelle processer som sprogbrugen virker i forhold til, så er det muligt at vi bør bløde varietetsperspektivet op. Måske bør vi ikke fokusere så meget på hvor grænserne mellem standard og multietnolekt går, men snarere interessere os for hvordan de sociale betydninger af de forskellige sproglige ressourcer bruges og forhandles i konkrete situationer. I unge københavneres hverdag er der nemlig sjældent skarpe grænser mellem forskellige sprog og varieteter. I praksis blandes varieteter, stilarter og stiliseringer af engelsk, jysk, multietnolekt, skolelærerdansk, dansk med indisk accent, dronningedansk osv. osv.

Note

1. <http://www.meertens.knaw.nl/meertensnet/wdb.php?url=/projecten/straattaal.html>

Litteratur

- Kotsinas, Ulla-Britt: Rinkebysvenskan – en dialekt? I: Linell m.fl. (red.): *Svenskans Beskrivning 16*. Linköping: Tema Kommunikation, Universitetet i Linköping, 1988. S. 264-278.
- Dirim, Inci und Peter Auer: *Türkisch sprechen nicht nur die Türken. Über die Unschärfebeziehung zwischen Sprache und Ethnie in Deutschland*. Berlin: Walter de Gruyter, 2004.
- Fraurud, K. och Bijvoet, E.: *Multietniska ungdomsspråk och andra varieteter av svenska i flerspråkiga miljöer*. I: K. Hyltenstam och I. Lindberg (red.): *Svenska som andraspråk i forskning, undervisning og samhälla*. Lund: Studentlitteratur, 2004. S. 389-417.
- Hansen, Gert Foget og Nicolai Pharaos: *Prosodiske aspekter af et- og tosprogede unges københavnsk*. I: *Danske Talesprog*. Bind 6. Nordisk Forskningsinstitut, afd. f. dialektforskning. København: C.A. Reitzels Forlag, 2005.
- Hansson, Petra and Gudrun Svensson: *Listening for "Rosengård Swedish"*. I: Branderud, Peter and Hartmut Traunmüller (eds): *Proceedings FONETIK 2004, The Swedish Phonetic Conference*. Stockholm: Department of Linguistics, Stockholm University, 2004. S. 24-27.
- Quist, Pia: *Ny københavnsk 'multietnolekt'. Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer*. I: *Danske Talesprog*. Bind 1. Institut for Dansk Dialektforskning. København: C.A. Reitzels Forlag, 2000. S. 143-212
- Quist, Pia: *Stilistiske Praksisser i Storbyens Heterogene Skole. En etnografisk og sociolingvistisk undersøgelse af sproglig variation*. Ph.d.-afhandling. Nordisk Forskningsinstitut, afd. for dialektforskning. Københavns Universitet, 2005.
- Vedsgaard Christensen, Mette: *Etnolekt i Århus Vest. Morfologiske, syntaktiske og pragmatiske træk*. I: *Rapport fra MUDS 9*. Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, 2003.